

اهمیت شب قدر و راز مخفی بودن آن

نویسنده: محمد یونس عارفی کارشناس ارشد تربیت اسلامی

یکی از زمان‌هایی که در منابع دینی، اهمیت فراوانی دارد، شب قدر است. در قرآن کریم، شب قدر، بهتر از هزار ماه خوانده شده است. مفهوم واژه‌ی «قدر» در لغت به معنای بیان مقدار چیزی است. ۱ در جای دیگری آمده که قدر به معنای اندازه و مقدار هر چیز اعم از زمان، مکان و... است. ۲

در معنای طاقت و توانایی نیز کاربرد دارد، ۳ چنان که در قرآن آمده: «علی الموسع قدره؛ آن کس که توانایی دارد به اندازه‌ی توانایی‌اش» ۴ اندازه و مقیاس هر چیز، و نیز به معنای سخت‌گیری و ضیق گرفتن، از دیگر معانی مورد استعمال این واژه است. ۵

«شهید مطهری» در این باره می‌گوید: «قدر به معنای اندازه و تعیین است. .. حوادث جهان از آن جهت که حدود، اندازه و موقعیت مکانی و زمانی آن‌ها تعیین شده است، مقدور به تقدیر الهی است.» ۶ پس در یک کلام «قدر» به معنای ویژگی‌های طبیعی و جسمانی چیزهاست که شامل شکل، حدود، طول، عرض و موقعیت‌های زمان و مکانی آن‌ها می‌گردد و تمام موجودات مادی و طبیعی را در بر می‌گیرد. ۷

در بیان دیگری از شهید مطهری آمده است: «تعبیر فلسفی قدر، اصل علیت است. اصل علیت همان پیوند ضروری و قطعی حوادث با یک‌دیگر [است] و این که هر حادثه‌ای تحتّم و قطعیت ضروری و قطعی خود و نیز تقدیر و خصوصیات وجودی خود را از امر یا اموری مقدم بر خود گرفته است. اصل علیت عمومی و نظام اسباب و مسببات، بر جهان و جمیع وقایع و حوادث جهان حکم‌فرماست. و هر حادثی، ضرورت و قطعیت وجود خود و نیز شکل و خصوصیت زمانی و مکانی و سایر خصوصیات وجودی‌اش این را از علل متقدمه‌ی برخورد کسب کرده و یک پیوند ناگسستنی میان گذشته، حال و آینده میان هر موجودی و علل متقدمه‌ی اوست.» ۸

در بیان دیگری آمده است که قدر یعنی ویژگی هستی و وجود هر چیز و چگونگی آفرینش آن. به عبارت دیگر اندازه و محدوده‌ی وجودی هر چیز «قدر» نام دارد. ۹

این معنا از روایات نیز استفاده می‌شود. چنان که از امام صادق (ع) پرسیده شد: «فما معنی قدر؛ معنای قدر چیست؟» امام فرمود: «تقدیر الشیء من طول و عرضه؛ اندازه‌گیری هر چیز اعم از طول و عرض آن است.» ۱۰ در روایت دیگری آمده است که امام رضا (ع) در بیان معنای قدر فرمود: «هو الهندسه من الطول و العرض و البقاء؛ اندازه‌ی هر چیز اعم از طول و عرض و بقای آن است.» ۱۱

بنابراین تقدیر الهی این است که در جهان مادی، آفریده‌ها از حیث هستی و آثار و ویژگی‌هایشان محدوده‌ای خاص داشته باشند. این محدوده با امور خاص مرتبط است. اموری که علت‌ها و شرایط مخلوقات محسوب می‌شوند و به دلیل اختلاف علل و شرایط هستی، آثار و ویژگی‌های موجودات مادی نیز متفاوت است. هر موجود مادی به وسیله‌ای قالب‌هایی از داخل و خارج اندازه‌گیری می‌شود. این قالب، حدود مادی آن شیء (یعنی طول، عرض، شکل، رنگ و موقعیت مکانی و زمانی و سایر عوارض و ویژگی‌ها) به‌شمار می‌آید. پس معنای تقدیر الهی در موجودات مادی یعنی هدایت آن‌ها به‌سوی مسیر هستی‌شان که برای آن‌ها مقدر گردیده و با آن قالب‌گیری شده‌اند. ۱۲

چرا آن را «شب قدر» می‌نامند؟

۱۰. زیرا تمام حوادثی که قرار است در طول سال در جهان هستی و همچنین در زندگی انسان‌ها، اتفاق بیافتند، در این شب تقدیر، اندازه‌گیری، تصویب و امضا می‌شود. چنان که از امام باقر(ع) نقل شده است: «یقدر فی ليله القدر كل شیء یكون فی تلك السنه الى مثلها من قابل من خیر و شر و طاعه و معصیه و مولود، او اجل او رزق، فما قدر فی تلك السنه و قضی فهو المحتوم؛ همه‌ی چیزهایی که بناست در طول این سال ابتدای سال آینده اتفاق بیفتد، در این شب اندازه‌گیری و مشخص می‌گردد. اعم از کارهای خیر و نیکی، شر و بدی، طاعت و معصیت خدا، تولد، مرگ و روزی. بنابراین هر چیزی که در این شب قدر مقدر و اندازه‌گیری و امضا شود، حتمی خواهد بود.» ۱۳

در روایت دیگری از طریق اهل سنت نیز به همین وجه اشاره گردیده است: «انّ الله قدّر ما یكون فی ملك السنه من مطر او رزق و احياء و اماته الى مثل هذه الليله من السنه الاتیه؛ خداوند آن چه از باران، روزی، تولد و مرگ و میر در طول سال و تا شب قدر آینده اتفاق می‌افتد، در این شب تقدیر و اندازه‌گیری می‌کند.» ۱۴

همچنین این دلیل را آیات قرآن نیز تأیید می‌کند چنان‌که خداوند در یکی از آیات می‌فرماید: «فیها یفرق کل امر حکیم؛ در آن شب هر امری براساس حکمت (الهی) تدبیر و جدا می‌گردد.» ۱۵

معنای آیه این است که تمام امور در این شب براساس حکمت الهی محکم می‌گردد؛ به گونه‌ای که هیچ گونه کم و زیادی در آن رخ نمی‌دهد. در این شب روزی‌ها در میان روزی‌خوران الهی تقسیم و اجل‌ها و مدت عمر انسان‌ها مشخص و تمام اموری که مقرر است در جهان آفرینش و همچنین در زندگی انسان‌ها اتفاق بیفتد، معین می‌گردد.

۲. قدر به معنای شرافت و عظمت نیز استفاده شده. ۱۶ این شب را به این دلیل قدر نامیده‌اند که دارای شرافت و عظمت است. اگر شب نزول قرآن، «قدر» نامیده شده به دلیل اهمیتی بوده که به مقام و منزلت آن داشته و عنایتی که به عبادت متعبدان در این شب شده است. ۱۷

۳. در شب قدر، فرشتگان زیادی به زمین فرود می‌آیند، تا آن جا که محیط زمین تنگ می‌گردد. در این وجه، واژه‌ی «قدر» به معنای تنگ شدن اطلاق گردیده است. ۱۸ چنان که در قرآن کریم نیز به همین معنا استعمال شده: «فمن قدر علیه رزقه؛ آن‌ها که تنگ‌دست هستند از آن‌چه که خدا به آن‌ها انفاق نماید.» ۱۹

زمان شب قدر

از منابع اسلامی به‌ویژه شیعه، استفاده می‌شود که شب قدر در ماه مبارک رمضان، قرار دارد.

این مطلب را آیات قرآن و روایات اهل بیت (ع) تأیید می‌کنند؛ چرا که خداوند در یک‌جا می‌فرماید: «ما قرآن را در ماه رمضان نازل کردیم.» ۲۰ و در جای دیگر می‌فرماید: «أنا أنزلناه فی لیلہ القدر، قرآن را در شب قدر نازل کردیم.» ۲۲ که مقتضای جمع میان این دو آیه این است که شب قدر در ماه مبارک رمضان واقع شده است. قرار گرفتن شب قدر در ماه مبارک رمضان، فضیلت بزرگی برای این ماه شریف است. زیرا عبادت در آن شب از طاعات هزار ماه بهتر است و درک این فضیلت تنها در ماه مبارک رمضان امکان‌پذیر است.

روایات اهل بیت (ع) نیز وجود شب قدر در ماه رمضان را تأیید می‌کند چنان که امام صادق (ع) در این رابطه می‌فرماید: «فغزّه الشهور شهر الله عزّ ذکره و هو شهر رمضان و قلب شهر رمضان لیلہ القدر؛ گرامی‌ترین ماه، ماه خداست که ماه رمضان است و قلب رمضان، شب قدر است.» ۲۲

همچنین به نقل از پیامبر اکرم (ص) اسلام آمده است که خطاب به مردم فرمودند: «ایها الناس انه قد اظلکم شهر فیه لیلہ خیر من الف شهر و هو شهر رمضان..؛ ای مردم به شما ماهی سایه افکنده که در آن شبی قرار دارد که از هزار ماه بهتر است و آن ماه، ماه رمضان است.» ۲۳

اما این که کدام یک از شب‌های ماه مبارک رمضان، شب قدر است، در روایات اسلامی اختلاف است. می‌توان روایت‌ها را به سه دسته تقسیم نمود (گرچه خارج از این سه گروه نیز روایاتی وجود دارد). به‌طور اجمال به برخی از آن اشاره می‌شود:

گروه اول:

روایاتی است که یکی از سه شب را به‌عنوان شب قدر معرفی می‌کند چنان که آمده است: «عن ابی علی قال: سئلت ابا عبد الله (ع) عن لیلہ القدر؟ قال: اطلبها فی تسع عشر و احدى و عشرين و ثلاث و عشرين؛ راوی می‌گوید

از امام صادق(ع) در مورد شب قدر پرسیدم. امام فرمود: شب قدر را در نوزدهم و بیست و یکم و بیست و سوم جست‌وجو کن. «۲۴»

باز هم در روایت دیگری آمده است که شخص از امام صادق(ص) پرسید: «اللیالی التي یرجى فیها من شهر رمضان؟ فقال: تسع عشرة و احدى و عشرين و ثلاث و عشرين» راوی پرسید: در کدام شب از شب‌های رمضان امید می‌رود که شب قدر باشد؟ امام صادق(ع) در جواب فرمود: «نوزدهم، بیست و یکم، بیست و سوم.» «۲۵»

در تعبیر دیگری از امام صادق(ع) آمده است: «التقدير فی لیله تسع عشر و الابرار فی لیله

احدی و عشرين و الامضاء فی لیله ثلاث و عشرين تقدير و اندازه‌گیری در شب نوزدهم و ابرار و محکم شدن در شب بیست و یکم و امضاء در شب بیست و سوم است.» «۲۶»

براساس این دسته روایات، شب قدر یکی از این سه شب در ماه مبارک رمضان است و کسانی که به دنبال درک فضیلت شب قدر هستند باید آن را در این سه شب جست‌وجو کنند و برای اطمینان بیش‌تر به درک این فضیلت لازم است هر سه شب را به عبادت بپردازند.

گروه دوم:

دسته‌ی دوم از روایات در این رابطه، دلالت بر این دارد که شب قدر یکی از دو شب یعنی بیست و یکم و بیست و سوم است و برای درک شب قدر باید در این دو شب به عبادت و دعا پرداخت چنان که «فضل بن یسار» از امام جواد(ع) نقل می‌کند: «کان ابوجعفر(ع) اذا کان لیله احدى و عشرين و لیله ثلاث و عشرين اخذ فی الدعاء حتی یزول اللیل فاذا ز اللیل صلی؛ امام جواد(ع) در شب بیست و یکم و بیست و سوم تا صبح به دعا می‌پرداخت.» «۲۷»

در روایت آمده است که زرارہ از امام باقر(ع) در مورد شب قدر پرسید و امام باقر(ع) در جواب فرمود: «هی احدى و عشرين او ثلاث و عشرين شب بیست و یک و یا بیست و سه.» «۲۸»

امام صادق(ع) نیز در جواب کسی که از شب قدر پرسید فرمود: «هی لیله احدى و عشرين او لیله ثلاث و عشرين شب بیست و یکم و یا بیست و سوم شب قدر است.» «۲۹»

براساس مفاد این دو گروه از روایات شب قدر یکی از این دو شب یعنی بیست و یکم و بیست و سوم است و باید شب قدر را در میان این دو شب دنبال کرد و برای اطمینان به درک شب قدر بهتر است این دو شب را به عبادت دعا و شب زنده‌داری پرداخت تا احتمال دست‌یابی به فضیلت شب قدر بیش‌تر گردد و درصد احتمال درک شب قدر زیادتر گردد.

گروه سوم:

دسته‌ی سوم از روایات به این مطلب تأکید دارد که احتمال شب بیست و سوم ماه رمضان برای این منظور بیشتر است؛ چنان که در روایتی از امام باقر (ع) چنین نقل شده است: «ان الجهنی اتی النبی (ص) فقال: یا رسول الله ان لی ابلاً و غنماً و غلّه (قلمه) فاحب ان تأمر بلیله ادخل فیها فأشهد الصلوه و ذلک فی شهر رمضان فدعاه رسول الله (ص) فسارّه فی اذنه فکان الجهنی اذا اکان لیلہ ثلاث و عشرين دخل بابلہ و غنمہ و أهله الی مکانہ؛ مردی به نام «جهنی» خدمت پیامبر اکرم (ص) آمد و عرض کرد: یا رسول الله من دارای گوسفند و شتر هستم. دوست دارم دستور بدهی که یک شب را در ماه رمضان وارد شهر مدینه شوم و خدا را عبادت کنم. پیامبر (ص) در حق او دعا کرد و به گوش او چیزی گفت و آن مرد از خدمت پیامبر خارج شد. بعدها مردم می‌دیدند که آن مرد در شب بیست و سوم ماه رمضان با شتران، گوسفندان و اهل و عیال خود وارد مدینه می‌شد.» ۳۰

براساس این حدیث مرد جهنی به پیامبر عرض می‌کند که من به دلیل این که گله‌دار و صحرانشین هستم همیشه نمی‌توانم در نماز جماعت شما در مدینه شرکت نمایم. از شما خواهش می‌کنم که به من دستور دهید که در طول سال یک شب را به مدینه آمده، در نماز جماعت شما شرکت نمایم؛ و البته دوست دارم آن شب در ماه رمضان باشد. پیامبر به گوش او چیزی گفت. بعدها مردم می‌دیدند آن مرد در شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان با دام‌ها و حیوانات خود وارد مدینه می‌شد و در مسجد پیامبر به نماز و عبادت مشغول می‌گشت. این عمل پیامبر و رفتار آن مرد این احتمال را تقویت می‌کند که شب قدر همان شب بیست و سوم باشد. البته علاوه بر این سه گروه روایاتی دیگری نیز وجود دارد که برخی از شب‌های دیگر را به عنوان شب قدر معرفی می‌کند که علما به آن‌ها اعتنا نکرده‌اند.

دیدگاه اهل سنت

از جمله مواردی که در کتب روایی و تفسیری اهل سنت در مورد آن اختلاف نظر وجود دارد و سرانجام اجماع عالمان این مذهب بر آن مهر خاتمه می‌نهد، موضوع جایگاه زمانی شب قدر است. به عنوان نمونه «فخر رازی» در این رابطه هشت قول بیان می‌دارد و در نهایت یکی از آن‌ها را تقویت می‌کند: «در تعیین شب قدر در میان علماء اختلاف وجود دارد. شب اول، شب هفدهم، شب یازدهم، شب بیست و سوم، بیست و چهارم و بیست و پنجم، بیست و هفتم و نهم و .. آن چه نظر بیشتر علما بر آن قرار دارد، بیست و هفتم است.» ۳۱

در بیان دیگری آمده است: «بعضی آن را شب بیست و یکم رمضان می‌انگارند و برخی آن را شب بیست و هفتم رمضان می‌دانند و بعضی‌ها آن را شب‌های ده-گانه‌ی آخر ماه رمضان می‌شمارند و برخی آن را در ماه رمضان به طور کلی می‌دانند. به هر حال شب قدر شبی از شب‌های رمضان است.» ۳۲

در روایات اهل سنت نیز احتمالات زیادی بیان گردیده است: از پیامبر نقل شده است که شب قدر بیست و یکم ماه رمضان، بیست و سوم ماه رمضان، بیست و پنجم ماه رمضان، بیست و هفتم ماه رمضان و آخر ماه رمضان است. ۳۳

از «ابن عباس» نقل شده: «التمسوا ليله القدر فی اربع و عشرين؛ شب قدر را در بیست و چهارم ماه رمضان بجوید». ۳۴

عن النبی (ص): التمسوها فی العشر الا و آخر فی کل وتر؛ شب قدر را در ده شب آخر و در هر شب فرد آن بجوید. ۳۵

«انس بن مالک» می گوید: «التمسوا ليله القدر فی اول ليله من رمضان و فی تسعه و احدى عشره و فی احدى و عشرين و فی آخر ليله من رمضان؛ شب قدر را در شب اول ماه رمضان، و نهم ماه رمضان، در یازدهم ماه رمضان، در بیست و یکم ماه رمضان و در آخر شب رمضان جست و جو کنید». ۳۶

در بیان دیگر آمده: «کان رسول الله یقول: تحرّوا اليله القدر فی العشر الا و آخر من رمضان؛ شب قدر را در ده شب آخر ماه رمضان بجوید». ۳۷

در نقل دیگری آمده است: «قدر روی عن الی بن کعب انه کان یحلف انها ليله سبع و عشرين یقول: اخبرنا رسول الله بذلك بعلامتها بعددناه حفظنا؛ «الی بن کعب» گفته است که قسم می خورد که شب بیست و هفتم ماه رمضان شب قدر است. او می گفت که پیامبر اکرم (ص) علامت های شب قدر را برای ما بیان کرده بود و ما محاسبه کردیم و آن علامت را در شب بیست و هفتم ماه رمضان یافتیم». ۳۸

از عبدالله بن مسعود نیز نقل شده که شب قدر در ماه رمضان و در شب بیست و هفتم آن قرار دارد. ۳۹

عبدالله بن عمر به نقل از پیامبر گفت: «التمسوا ليله القدر ليله سبع و عشرين، شب قدر را در بیست و هفتم ماه رمضان بجوید». ۴۰

از مجموع آن چه بیان گردید استفاده می شود که علمای اهل سنت در زمان شب قدر اختلاف زیادی دارند. در نهایت به این نتیجه می توان رسید که - از نظر اهل سنت - شب قدر در ماه مبارک رمضان و در دهه ی آخر آن قرار دارد. از میان احتمالاتی که در این رابطه داده شده، احتمال این که شب بیست و هفتم ماه رمضان شب قدر باشد بیش تر تقویت شده که در این رابطه شواهد مؤیدی نیز بیان گردید.

عمومیت شب قدر

از مباحث دیگری که به شب قدر ارتباط دارد، اختصاص به دوره‌ی خاص و یا عمومیت آن به همه‌ی دوره‌هاست. از نظر منابع شیعه، شب قدر عمومیت داشته، در هر سال برای همیشه‌ی تاریخ وجود دارد. چنان که از امام باقر(ع) نقل شده است: «نعم ليله القدر و هی فی کل سنه فی شهر رمضان فی العشر و الاخر فلم یُنزل القرآن الا فی ليله القدر؛ بلکه شب قدر در هر سال و در ماه رمضان در دهه‌ی آخر ماه آن وجود دارد و قرآن نازل نشده جز در شب قدر.» ۴۱

در روایت دیگری به نقل از «اباذر» آمده: «قال: قلت یا رسول الله! ليله القدر هی شیء تکن علی عهد الانبیاء، یُنزل فیها، فاذا قبضوا رفعت؟ قال: لا بل هی الی یوم القیامه؛ ابوذری می‌گوید: ای رسول خدا شب قدر تنها در عصر پیامبران است و با رحلت آنان شب قدر نیز برداشته می‌شود؟ پیامبر فرمود: نه، این گونه نیست، بلکه شب قدر تا روز قیامت ادامه دارد.» ۴۲

با توجه به این دو روایت می‌توان گفت که شب قدر اختصاص به دوره‌ای نداشته بلکه در همه‌ی دوران و اعصار تاریخ وجود خواهد داشت و هر سال در ماه رمضان تکرار می‌گردد.

راز مخفی بودن شب قدر

یکی از اموری که در ارتباط با شب قدر، قابل توجه است مخفی بودن شب قدر، در میان شب‌های ماه مبارک رمضان، به‌خصوص دهه‌ی آخر آن است. در بیان راز مخفی داشتن شب قدر حکمت‌هایی از سوی دانشمندان اسلامی بیان گردیده است: «فایده‌ی مخفی داشتن این شب آن است که مردم به عبادت خدا تلاش بیشتری کرده، به طمع درک شب قدر، تمام شب‌های ماه رمضان را احیا بدارند. چنان که خداوند نماز «وسطی» را در میان نمازهای پنج‌گانه مخفی داشته و نام «اعظم» خود را در میان نام‌هایش و ساعت استجابت دعا را در میان ساعت‌های روز جمعه پنهان نگاه داشته است.» ۴۳

در بیان دیگری در این ارتباط آمده است: «شاید انگیزه‌ی مخفی داشتن شب قدر این باشد که کسی که اراده‌ی درک شب قدر را دارد، شب‌های زیادی را به امید درک شب قدر شب‌زنده‌داری می‌نماید؛ در نتیجه، عبادت او زیاد و اجر و پاداش او افزایش یابد.» ۴۴

چنان که خداوند رضای خود در میان انواع طاعات خود پنهان نموده تا مردم به همه‌ی طاعات الهی روی آورند؛ غضب و خشم خود را در میان گناهان پنهان کرده تا از همه‌ی گناهان بپرهیزند. دوستان خود را در میان مردم پنهان کرده تا مردم به همه‌ی انسان‌ها احترام بگذارند؛ اجابت دعاها را در میان دعاها پنهان کرده تا مردم به همه‌ی دعاها رو آورند. و وقت مرگ را نیز مخفی داشته تا انسان‌ها در همه حال، آمادگی مرگ را داشته باشند. ۴۵

نکته-ی دیگری که در بیان فلسفه-ی مخفی داشتن شب قدر بیان شده، این است: «وان لایتکل الناس عند اظهارها علی اصابه الفضل فیها فیفرّ طوافی غیره؛ راز مخفی داشتن شب قدر این است که مردم تنها به فضیلتی که از ناحیه-ی درک شب قدر نصیب-شان شده اکتفا نکنند که در انجام سایر وظایف خودشان کوتاهی نمایند.» ۴۶

بنابراین یکی از رازهای مخفی ماندن شب قدر مصون داشتن انسان-ها از دچار شدن به عجب و غرور است. زیرا اگر شب قدر معلوم باشد ممکن است، کسی با شب زنده-داری در آن دچار عجب شده، در انجام سایر تکالیف خود کوتاهی نماید.

شاید یکی از رازهای مخفی بودن شب قدر در میان چند شب این باشد که اگر کسی به شب زنده-داری و عبادت در یکی از آن شب-ها موفق نشد، ناامید نشده، شب دیگری را به امید درک فضیلت شب قدر به عبادت و شب زنده-داری بپردازد. بدون شک این امر می-تواند یکی از الطاف الهی و از جلوه-های تسهیل و آسان-گیری خداوند به بندگانش باشد. خداوند شب قدر را در میان چند شب مخفی داشت تا فرصت بیش-تری به بندگان برای درک شب قدر داده شود و آن-ها به امید دست یافتن به فضیلت شب قدر، شب-های بیشتری را به عبادت و راز و نیاز با خداوند مشغول شوند.

اهمیت شب قدر

آغاز سال

یکی از دلایل اهمیت شب قدر آن است که تمام امور هستی و برنامه-های مربوط به زندگی انسان در شب قدر تقدیر و اندازه-گیری شده، به امضای حجت خدا به-عنوان قطب عالم امکان می-رسد و تا شب قدر آینده براساس آن تقدیر و اندازه-گیری، اداره می-شود. با توجه به این بینش، شب قدر آغاز سال بوده، به این دلیل اهمیت زیادی دارد. چنان که از امام باقر(ع) نقل شده است: «یقدر فی ليله القدر کل شیء یكون فی تلک السنه الی مثلها من قابل من خیر و شر و طاعه و معصیه و مولود و اجل او رزق فما قدر فی تلک السنه و قضی فهو المحتوم؛ تمام امور سال تا شب قدر آینده، در شب قدر، تقدیر، اندازه-گیری و امضا می-گردد. هر خیر و شر، طاعت و معصیت، تولد و مرگ و روزی افراد، همه در این شب معین می-گردد. آن-چه در [شب قدر] این سال تقدیر و امضا گردید، حتمی می-شود.» ۴۷

در بیان دیگری از امام صادق(ع) آمده است: «لیله القدر هی اول السنه و هی آخرها؛ شب قدر آغاز سال و پایان آن است.» ۴۸ در روایت دیگر آمده است: «لیله القدر هی اول السنه؛ شب قدر آغاز سال است.» ۴۹

امام صادق(ع) فرمود: «رأس السنه ليله القدر يكتب فيها ما يكون من السنه الى السنه؛ شب قدر آغاز سال است و حوادث جهان تا سال آینده و تا شب قدر آینده نوشته می-شود.» ۵۰

شب ولایت

یکی از دیگر امتیازات شب قدر آن است که شب ولایت امیرمؤمنان(ع) است. براساس آن-چه از روایات اسلامی برمی-آید، در کنار سایر امور هستی که در شب قدر تقدیر، اندازه-گیری و امضا می-گردد، ولایت اهل بیت نیز در این شب مقدر و امضا گردیده است. چنان که «مفضل بن عمر» نقل می-کند: «ذكر عند أبي عبدالله أنا أنزلناه في ليلة القدر. قال: ما أبين فضلها على السور! قال: قلت: و ای شیء فضلها؟ قال: نزلت ولاية أمير المؤمنين فيها. قلت: في ليلة القدر التي نرتجئها في شهر رمضان؟ قال: نعم؛ هي ليلة قدر في السماوات و الارض و قدر فيها ولاية أمير المؤمنين فيها؛ در محضر امام صادق(ع) بودیم و سخن از سوره-ی قدر به میان آمد. امام فرمود: فضیلت سوره-ی قدر بر سایر سوره-ها آشکار است. عرض کردم: فضیلت سوره-ی قدر چیست؟ امام فرمود: در شب قدر ولایت امیرمؤمنان نازل شده است. پرسیدم: در همان شب قدری که امیدواریم در ماه رمضان باشد؟ امام فرمود: بله. همین شب قدری که در ماه رمضان قرار دارد؛ شبی است که در قرآن آسمان و زمین و ولایت امیرمؤمنان تقدیر و امضا شده است.» ۵۱

در روایت دیگری از امام علی(ع) آمده که فرمود: رسول خدا خطاب به من فرمود: «يا علي اتدري ما معنى ليلة القدر؟ فقلت: لا، يا رسول الله فقال: ان الله تعالى قدر فيها ما هو كائن الى يوم القيامة فكان فيما قدر ولایتك و ولاية الائمه عليهم السلام من ولدك الى يوم القيامة، ای علی آیا می-دانی معنای شب قدر چیست؟ من عرض کردم نه ای رسول خدا. پیامبر فرمود: خداوند متعال در این شب آن-چه که تا روز قیامت اتفاق خواهد افتاد، تقدیر و اندازه-گیری می-کند. در میان اموری که در این شب مقدر می-گردد، ولایت تو و ولایت امامانی از فرزندان تو تا روز قیامت نیز هست.» ۵۲

براساس این روایات این شب، شب ولایت اهل بیت(ع) است چرا که ولایت ایشان در این شب مقدر گردیده است. فرشتگان نیز در این شب به محضر امام زمان(عج)، نازل می-گردند.

تعیین سرنوشت

شاید هیچ چیزی برای انسان-ها، مهم-تر از سرنوشت آنان نباشد. همه-ی آدم-ها دوست دارند سرنوشت خوب داشته، در زندگی خوش-بخت و سعادت-مند باشند.

با توجه به ابدیت زندگی در جهان آخرت، خوش-بختی و سعادت-مندی در آن، برای همه-ی انسان-ها، به-ویژه باورمندان به جهان آخرت اهمیت فراوانی دارد.

از آن-جا که بین زندگی دنیا و آخرت پیوند و ارتباط عمیقی وجود دارد طبیعی است که خوش-بختی در زندگی دنیا، در سعادت-مندی جهان آخرت نیز تأثیرگذار است. براساس آیات و روایات اسلامی در شب قدر سرنوشت انسان-ها در این دنیا تقدیر و اندازه-گیری می-گردد. بنابر این، این مقدرات نه تنها در دنیا که در آخرت نیز تأثیرگذارند.

نزول فرشتگان

یکی از مهم-ترین روی-دادهای شب قدر نازل شدن فرشتگان است. براساس آیات و روایات اسلامی، در شب قدر فرشتگان زیادی به اذن پروردگار فرود می-آیند. «تنزل الملائکه و الروح فیها باذن ربهم من کل امر؛ فرشتگان و روح در آن شب به اذن پروردگارشان برای هر کاری نازل می-شوند.» ۵۳

در روایات اهل بیت(ع) نیز این امر مورد تأکید قرار گرفته است، چنان که ابن عباس از پیامبر اکرم(ص) نقل کرده است: «إذا کان لیلہ القدر، تنزل الملائکہ الذین هم سکان سدرہ المنتهی و منهم جبرئیل فینزل جبرئیل و معه ألویہ، ینصب لواء منها علی قبری و لواء علی بیت المقدس و لواء علی مسجد الحرام و لواء علی طور سینا و لایدع مؤمناً و لا مؤمنه الا سلام علیہ الا من مدن الخمر و آکل لحم الخنزیر؛ هر گاه شب قدر شود فرشتگانی که ساکنان سدره المنتهی هستند و یکی از آنان جبرئیل است نازل می-شوند. هنگامی که جبرئیل نازل می-شود، پرچم-هایی در دست دارد. یکی از آن پرچم-ها را بر روی قبر من و بقیه را در بیت المقدس، مسجدالحرام و طور سینا نصب می-کند. هیچ مؤمنی را فروگذار نمی-کند مگر این که بر او سلام می-کند. جز شراب-خواران و خورندگان گوشت خوک.» ۵۴

در روایت دیگری از باقرین(ع) آمده است: «تنزل فیها الملائکہ و الکتبه الی السماء الدنیا فیکتبون ما یکون فی امرا سنه و ما یصیب العباد؛ در شب قدر فرشتگان و نویسندگان به-سوی آسمان دنیا فرود می-آیند و آن چه از امور و حوادث سال و چیزهایی که به بندگان در طول سال اصابت می-کند، می-نویسند.» ۵۵

مفسران اسلامی نیز به این امر تأکید ورزیده-اند: «فرشتگان به-ویژه جبرئیل با اجازه-ی پروردگارشان نازل می-گردند و این قرآن را با خود همراه دارند. در میان آسمان و زمین پخش می-شوند و در این جشن جهانی شرکت می-کنند. جشنی که واژگان این سوره- (ی-قدر) آن را به طرز شگفت-آمیزی به تصویر کشیده است.» ۵۶

در شب قدر روح و جبرئیل و گروهی از فرشتگان که جز در این شب دیده نشده‌اند و سایر فرشتگان آنان را ندیده‌اند، به‌سوی زمین فرود می‌آیند. فرود آنان به‌دلیل اموری است که خداوند برای اداره‌ی جهان هستی تا شب قدر آینده مقدر کرده، است. فرشتگان در این شب بر هر انسان مؤمن و مؤمنه‌ای که عبور می‌کند، سلام می‌نمایند. ۵۷

براساس روایات شیعه فرشتگان در شب قدر به محضر امام معصوم(ع) که حجت و ولی خداست مشرف می‌شوند. چنان که از امام باقر(ع) نقل شده که فرمود: «یا ابا هذیل انا لا نخفی علینا لیلہ القدر انّ الملائکة لطوفون بنا فیها؛ ای «با هذیل» شب قدر از ما پوشیده نیست، زیرا در شب قدر فرشتگان در اطراف، طواف می‌کنند.» ۵۸

نزول قرآن

از امتیازات مهم شب قدر، نازل شدن قرآن به‌عنوان نسخه‌ی شفابخش و کامل‌ترین قانون برای اداره‌ی زندگی بشر است. در منابع اسلامی آیات و روایات زیادی وجود دارد، که این امر را تأیید می‌کند. در قرآن کریم سه آیه در این رابطه وجود دارد که از جمع میان آن‌ها، می‌توان به این نتیجه رسید که قرآن کریم در شب قدر نازل شده است. در سوره‌ی بقره می‌فرماید: «شهر رمضان انزل القرآن هدی للناس و بینات من الهدی و الفرقان. .. ماه رمضان ماهی است که قرآن برای راه‌نمایی مردم و نشانه‌های هدایت و فرق میان حق و باطل نازل شده است.» ۵۹

در سوره‌ی دخان می‌فرماید: «انا انزلناه فی لیلہ المبارکة. .. به درستی که ما آن را در شب پربرکتی نازل کردیم.» ۶۰

در سوره‌ی مبارکه‌ی قدر می‌فرماید: «انا انزلناه فی لیلہ القدر. .. ما قرآن را در شب قدر نازل کردیم.» ۶۱
جمع این سه آیه به اثبات می‌رساند که نزول قرآن را در شب قدر بوده است. براساس این آیات شریفه قرآن کریم که مائده‌ی بزرگ آسمانی است، در شب قدر نازل شده است.

ابن عباس می‌گوید: «خداوند قرآن را به‌طور یک‌جا از لوح محفوظ به‌سوی آسمان دنیا در شب قدر نازل کرد و سپس جبرئیل آن را در طول بیست و سه سال به‌تدریج نازل می‌کرد.» ۶۲ در بیان دیگری آمده که آغاز نزول قرآن در شب قدر بوده است. ۶۳

برتر از هزار ماه

یکی از ویژگی‌های شب قدر برتری عبادی آن است. براساس آن چه به‌طور صریح در قرآن آمده، شب قدر بر هزار ماه برتری دارد. «لیلہ القدر خیر من الف شهر» ۶۴

از امام صادق (ع) پرسیده شد: «کیف تكون ليله القدر خير من الف شهر؟ قال: العمل فيها خير العمل في الف شهر ليس فيها ليله القدر؛ چگونه شب قدر از هزار ماه بهتر است؟ امام فرمود: «عمل در آن بهتر از عمل در هزار ماهی است که در آن، شب قدر وجود ندارد.» ۶۵

در بیان دیگری از امام باقر (ع) در تفسیر: «لیله القدر خير من الف شهر» آمده است: «العمل الصالح فيها من الصلوه و الزكاه و انواع الخير، خير من العمل في الف شهر ليس فيها ليله القدر و و لولا يضاعف الله تبارك و تعالى للمؤمنين ما بلغوا و لكنه الله يضاعف لهم الحسنات؛ رفتار شایسته ای مانند نماز، زکات و انواع کارهای نیک دیگر در شب قدر بهتر است از انجام این کارها، در هزار ماهی که شب قدر در آن وجود ندارد. اگر خداوند اجر و پاداش عمل بندگان خود را افزایش نمی داد، هرگز عمل یک شب به عمل هزار ماه نمی رسید. ولی خداوند نیکی های بندگان خود را چند برابر نموده است.» ۶۶

شب قدر آغاز سال جدید و پایان سال گذشته است. شب قدر شبی است که سرنوشت انسان ها در همه ی هستی، تقدیر و اندازه گیری می شود. در شب قدر فرشتگان رحمت الهی به زمین فرود آمده، به حجت الهی و به تبع آن وجود مقدس، به سایر مؤمنان سلام می کنند. شب قدر، شب ولایت الهی و اولیای اوست. در شب قدر مهم ترین نعمت خداوند یعنی قرآن مقدس نازل شده است، و سرانجام، عبادت و راز و نیاز با خدا و انجام کارهای نیک در این شب بهتر از انجام این گونه رفتارها در هزار ماهی است که شب قدر در آن وجود ندارد.

پی نوشت:

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۶۵.

۲. مصطفی رحیمی نیا، ترجمه ی مفردات راغب، ص ۲۵۵.

۳. کتاب العین، ج ۵، ص ۷۷.

۴. بقره، آیه ی ۲۳۶.

۵. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۴۷.

۶. مرتضی مطهری، انسان و سرنوشت، ص ۵۷.

۷. همان، ص؟

۸. مرتضی مطهری، پیشین، ص ۵۵.

۹. محمدحسین طباطبائی، المیزان، ج ۱۹، ص ۱۰۳.

۱۰. احمد بن خال دبرفی، المحاسن، ج ۱، ص ۲۴۴.
۱۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۲۵.
۱۲. محمدحسین طباطبائی، المیزان، ص ۱۰۱-۱۰۳.
۱۳. محمد یعقوب کلینی، فروع کافی، ج ۷، ص ۶۲۵.
۱۴. فخر رازی، التفسیر الکبیر، بیروت داراحیاء التراث العربی، [بی-تا]، ج ۳۲، ص ۲۸.
۱۵. ادخان، آیه-ی ۴.
۱۶. فخر رازی، تفسیر الکشفاف، ج ۳۲، ص ۲۸.
۱۷. محمدحسین طباطبائی، المیزان، ترجمه-ی محمدباقر موسوی، ج ۲، ص ۵۶۲.
۱۸. فخر رازی، تفسیر الکبیر، ج ۳۲، ص ۲۸.
۱۹. انفاق، آیه-ی ۶.
۲۰. فضل طبرسی، مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۰۳.
۲۱. بقره، آیه-ی ۱۸۵.
۲۲. قدر، آیه-ی ۱.
۲۳. محمد حرعاملی، وسایل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۰۵.
۲۴. همان، ص ۴۰۷.
۲۵. همان، ص ۳۶۱.
۲۶. همان، ص ۳۸۵.
۲۷. همان، ص ۳۵۴.
۲۸. همان، ص ۳۵۶.
۲۹. همان، ص ۳۵۱.
۳۰. همان، ص ۳۶۰.

۳۱. فخر رازی، تفسیر الکبیر، ج ۳۲، ص ۳۰.
۳۲. سید قطب، فی ظلال القرآن، ترجمه سی مصطفی حرم دل تهران، نشر احسان، چاپ دوم، ۱۳۸۷، ج ۶، ص ۹۱۲.
۳۳. محمد بن عیسی بن سوره، سنن ترمذی، بیروت دارالکتب العربی، چاپ اول ۱۴۲۶، ه. ق، ص ۲۵۰.
۳۴. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور، ج ۶، ص ۶۳۳.
۳۵. همان، ص ۲۵.
۳۶. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور، ج ۶، ص ۶۳۲.
۳۷. محمد بن حجاج نیشابوری، صحیح مسلم، بیروت دارالفکر، چاپ اول، ۱۴۲۱ ه. ق، ص ۵۳۶.
۳۸. محمد بن عیسی بن سوره، پیشین، ص ۲۵۰.
۳۹. همان، ۲۵۱.
۴۰. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور، ج ۶، ص ۶۳۴.
۴۱. محمد یعقوب کلینی، فروع کافی، ج ۷، ص ۶۲۵.
۴۲. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۶۰۴.
۴۳. همان، ص ۴۰۸.
۴۴. محمد بن عمر زمخشری، الکشاف، بیروت دارالفکر، ۱۴۲۶ ه. ق، ج ۴، ص ۲۷۳.
۴۵. ناصر مکارم، تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۱۹۰.
۴۶. محمد بن عمر زمخشری، الکشاف، ج ۴، ص ۲۷۳.
۴۷. محمد یعقوب کلینی، فروع کافی، ج ۷، ص ۶۲۵.
۴۸. همان، ص ۶۳۱.
۴۹. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۴، ص ۶۰.
۵۰. محمد بن علی بابویه، صدوق معانی الاخبار، تهران مکتبه صدوق، ۱۳۷۱ ه. ق، ص ۳۱۶.
۵۱. محسن فیض کاشانی، تفسیر صافی، مؤسسه سی الاعلمی للمطبوعات، چاپ دوم ۱۴۰۲ ه. ق، ج ۵، ص ۳۵۱.

۵۲. قدر، آیه-۴.
۵۳. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۰۹.
۵۴. محمد بن یعقوب کلینی، فروع کافی، ج ۷، ص ۶۲۳.
۵۵. سید قطب فی ظلال القرآن، ج ۶، ص ۹۱۴.
۵۶. محمود بن عمر زمخشری، الکشاف، ج ۴، ص ۳۷۳.
۵۷. نورالثقلین، ج ۴، ص ۶۳۹.
۵۸. بقره، آیه-۱۸۴.
۵۹. دخان، آیه-۲.
۶۰. قدر، آیه-۱.
۶۱. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۰۵.
۶۲. همان، ص ۴۰۵.
۶۳. قدر، آیه-۲.
۶۴. وسایل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۵۱.
۶۵. محمد بن یعقوب کلینی، فروع کافی، ج ۷، ص ۶۲۵.
۶۶. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۰۹.